

СУЧАСНИЙ СТАН ГІДРОГРАФІЧНОЇ МЕРЕЖІ В МЕЖАХ МІСТА ПОЛТАВА

Сарнавський С.П.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Рецензент: д.г.н., професор Гребінь В.В.
завідувач кафедри гідрології та гідроекології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Зміни навколишнього природного середовища, які відбуваються внаслідок кліматичних перетворень, а також господарської діяльності зумовлюють значні зміни гідрологічного режиму річок. В цьому контексті, в останні роки, зріс інтерес до вивчення стану гідрографічної мережі в межах міста Полтави, особливо річок, що пов'язано із підвищеною увагою до екологічного стану міста та подальшого розвитку міського господарства.

Найбільший вплив на сучасний стан гідромережі в межах м. Полтави здійснюють три чинники: зміни клімату, особливості рельєфу поверхні та антропогенна діяльність. Так, за останні 40 років відбулися значні зміни клімату м. Полтави у бік зростання середньорічної температури повітря від значень 6–7°C до 9–10°C. В період з 2000 р. бачимо стійку тенденцію до підвищення середньорічної температури повітря, а з 2012 р. по 2021 р. середньорічна температура вже не опускалась нижче за 9,1°C, досягнувши свого піка у 2020 р. – 10,7°C. Протилежну картину можемо спостерігати у тенденціях коливань річної кількості опадів. Якщо в 1979–1997 рр. кількість опадів кожного року складала 800 мм, то з 1998р. почала знижувалась до значень в 450–500 мм/рік. Починаючи з 1998 р. і до 2019 р. бачимо різке скорочення випадання атмосферних опадів над Полтавою від 700 мм/рік до 430 мм/рік [1].

Конфігурація площі міста характеризується асиметричністю свого розміщення відносно берегів р.Ворскли. Більша частина міста розміщена в межах правого підвищеного берега Ворскли. Ця частина міста розміщується в межах підвищеного вододільного Полтавського плато у вигляді палеогенової рівнини, яка є частиною Придніпровської низовини. Висота цієї ділянки коливається від 90 м до 185 м. В найвищих ділянках Полтавського плато в межах Полтави проходить головний вододіл міста з висотами 156-185 м. Це найвища точка міста в районі Дендропарку – 185 м, підвищення в районі Авіамістечка – 162 м та Кобищанських пагорбів – 156 м. Вододіл розділяє басейни річок: на сході, північному сході та південному сході – Ворскли; на півночі, північному заході та заході басейн правої притоки Ворскли – р. Полузир'я; на півдні та південному заході виокремлює басейн стоку річки Вільшаної (права притока Ворскли) (рис.1). Вододіл має вигляд плоского плакору, місцями розчленованого улоговинами стоку. Останні поступово переходять у яри та балки. Схили великих балок і праві береги річки Ворскли розчленовані глибокими ярами, що врізані в лесоподібні суглинки - Павленський, Здыхальний, Бойків, Панянський, Мазурівський, Миколаївський, Чамарин, Кобищанський яри та Очеретяна балка. Останні обумовлюють круті, часто стрімкі схили, які

відокремлюють у цій частині ряд плосковерхих гір-піднять (Монастирська 145 м, Іванова гора 157 м, Інститутський пагорб 173 м, Кобищанські пагорби). Чергування плоских вододілів з широкими й глибокими долинами рік – характерна риса рельєфу міста Полтави. Східна частина міста розміщується в межах заплавної частини Ворскли та її I та II надзаплавних терас. Висота цієї ділянки міста коливається від 77 м при злитті Коломаку та Ворскли у південно-східній частині міста Полтави до 100 м в межах II надзаплавної тераси. В межах заплави Ворскли та Коломаку сконцентрована найбільша кількість боліт та заболочених територій міста, ці ділянки часто затоплюються під час весняного водопілля, бо знаходяться на висоті 80-90 м. Найбільша частка боліт характерна для мікрорайонів – Дублянщина, Рогізне, Поділ, селищ Лісок та Вороніна. В межах двох останніх в заплаві Ворскли та Коломаку знаходиться і найбільша кількість озер-стариць, що сформувались внаслідок меандрування річок [2].

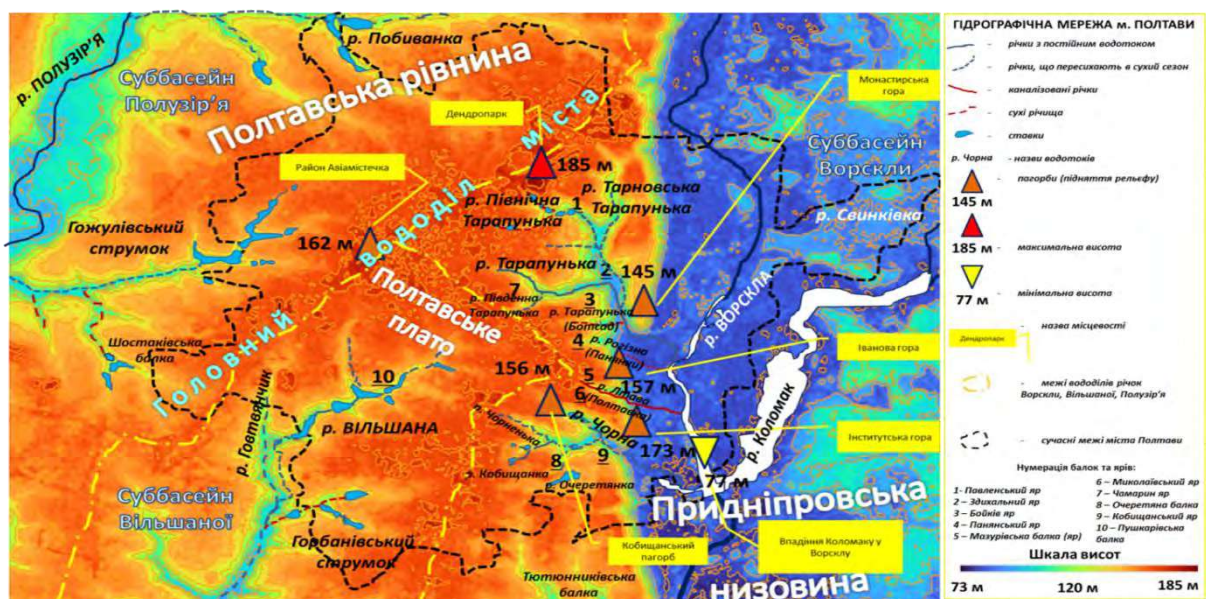

Рис. 1. Гідрографічна мережа міста Полтави

В межах Полтави, окрім Ворскли, протікають 7 його приток I порядку, з них 6 лівих – Тарапунька, Рогізна, Лтава, Чорна, Вільшана, притоки Полузир'я, та одна ліва – Коломак (рис.1).Приток II порядку – 11, а третього – 4, останні дуже взаємопов'язані із системою балок та ярів через які в період водопілля чи паводку відбувається активний поверхневий стік.З них тільки Ворскла та Коломак відносяться до середніх за величиною річок, а річки Полузир'я та Вільшана до малих річок. Річки Тарапунька, Рогізна, Лтава та Чорна мають довжину менш як 10 км, а отже є струмками. Річки з постійною течією, що впадають у Ворсклу – 4, інші 3 річки не мають постійної течії. Так верхів'я Рогізної є сухим річищем, в середній течії русло каналізоване, в гирловій частині розміщена міська забудова. Її ліва притока – Мала Рогізна перетворена на осушувальний канал. Річка Чорна формує пересихаюче річище, у верхній частині якого розміщені три ставки, в районі Співочого Поля та скверу Панаса Мирного. В нижній частині річка каналізована по вул. Чураївни та проспекту Миколи Вавилова. До річки впадає єдина притока р. Чорненька, яка зберігає природну течію, але в межах міських доріг часто пересихає,

в середній течії – ставок. До річки впадають дві ліві притоки – Кобищанка та Очеретянка – пересихаючі річки, які наповнюються талими водами під час водопілля. Кобищанка у верхній та середній течії має три ставки – Кобищанський, по провулку Карпенка-Карого та в музеї-садибі Панаса Мирного. Повністю каналізовано русло Лтави, зберігається єдиний витік – криниця Марусі Чурай в межах схилу Студентського парку та гирло колектору, яке впадає у Ворсклу. З дрібних річок міста лише Тарапунька зберігає постійний водотік. Влітку річка міліє, у верхів'ях та середній течії може пересихати в період літньої межени. В долині річки розташовані ставки по вулицях М'ясоєдова та Подорожньому провулку. В Тарапуньку впадають три її притоки, з них одна ліва – Північна Тарапунька (з правою притокою Тарновською Тарапунькою), та дві праві – Південна Тарапунька та Тарапунька (Ботсад). Всі притоки є пересихаючими влітку, а сухе русло останньої перетворене на систему із трьох ставків у межах ботанічного саду. Північна Тарапунька, яка протікає в межах Дендропарку перетворена на систему із шести ставків – №1-4, Копанка та безіменний став. В заплаві середньої течії Південної Тарапуньки по вулиці Історичній русло дуже порушене міською забудовою. Вільшана мала річка довжиною 18 км, але її верхів'я також зазнало трансформації. У верхній течії річки утворено 7 ставків – №1-6 та Глиняний, зв'язок між ставками утруднений, влітку річка пересихає. До річки впадають три притоки – Пушкарівська балка, Говтвянчик та Горбанівський струмок. Річки є пересихаючими та наповнюються талими водами, а остання взагалі втратила природну течію та перетворена на систему з 12 окремих ставків, водообмін із якими не відбувається. До басейну Полузир'я в межах Полтави впадають дві ліві пересихаючі притоки – Побиванка та ГожулівськеПолузир'я. Обидві малі річки перетворені на системи ставків в межах Побиванки – 8, а в межах ГожулівськогоПолузир'я – 12. Між ставками існує постійна течія, а ось в межах русла вона не стабільна, постійний водотік формується лише під час водопілля та паводків. Найбільша за довжиною та об'ємом стоку притокою Ворскли в межах м. Полтави є Коломак з правою притокою – Свинківкою.

Висновок. Аналіз гідрографічної мережі Полтави свідчить про поступове її розрідження та збіднення на постійні водотоки, перехід багатьох із них до категорії тимчасових або зниклих. Це зумовлено впливом перш за все кліматичного та антропогенного чинників. Вплив антропогенного чинника на сучасний стан малих річок і струмків в межах міста проявляється в зарегульованості та створенні каскадів загатних ставків, що істотним чином трансформує природний стік таких водотоків, призводить до їх обміління, цвітіння води, більшого випаровування з поверхні ставків та недоотримання певної кількості водних ресурсів головною річкою. При цьому частина малих водотоків вже майже зникла, каналізована або знаходиться у стадії деградації.

1. *ClimateChangePoltava*. URL: https://www.meteoblue.com/en/climate-change/poltava_ukraine_6966432. GoogleEarth. URL: https://earth.google.com/web/@49.58067135,34.5151519,139.17369431a,18251.32188105d,35y,0.0318h,0t,0r?utm_source=earth7&utm_campaign=vine&hl=uk